

KUNGL. VETENSKAPS-
OCH VITTERHETS-SAMHÄLLET
I GÖTEBORG

Rymdens ödslighet
och den breda vetenskapens nytta

Av
LARS BURMAN

Särtryck ur
ÅRSBOK 2014

[H]vad gagnade oss den största lärdom och sielfva Moguls skatt, om vi intet ägde hälsan; hälsan är ju alt, alt, alt; är ju als intet der intet är hälsan.

Så konstfullt uttryckte sig en 22-årig student i ett tal inför sina kamrater i november 1772. Orationen hölls på en studentnation i Uppsala och bar titeln ”Om Medicins nytta i allmänhet, samt dess upkomst och tillväxt”.¹ Talaren var ingen mindre än Pehr Dubb, välkänd här hos er som tidig ledamot. Dubb skulle ju bli den starke mannen i Göteborg och delaktig i grundandet av Sahlgrenska. Han blev 84 år gammal, kallades Pappa Dubb och blev känd också för sitt goda kök, vilket kan vara värt att nämna efter en middag som denna.

Det är en bestämd ung man som vi hör försvara läkekonsten, och han slår ett slag för jämställdhet och altruism. Egennyttan kallar han ett ”vilddjur, som uppfrätt all vår förmåga”. Dubb hyllar vetenskapen som visat att kroppen är en slags maskin, likadan hos rika och fattiga. Alla är födda lika, och även om ädlingen ogillar vetenskapliga sanningar, så vet läkaren att aristokratens blod inte är ädlare än det som rinner i ådrorna hos ett fattigt bondbarn. Och det hjälper inte att den välsminkade och välklädda adelsdamen tror sig bättre än den trasiga pigan; barnmorskan vet att den ena ungen föds till världen likadan som den andra. Motviljan mot vetenskap bottnar i egenintressen.

Men så är det å andra sidan intet underligt, at en ädlinge har osmak för det, som kan bewisa honom ej hafwa ädlare blod än torpare ungen [...] och bör ej förefalla en sällsamt at den förnåma Skjönheten heller låter Spegelen än Barnamorskan dömma emillan sig och Ladugårds Pigan.

Över en avgrund på nästan 250 år är det en rätt modern röst som når oss. Dubb är vetenskapsmannen som tror på empiri och folkuppfostran. Universitetets syfte är att bygga ett bättre samhälle.

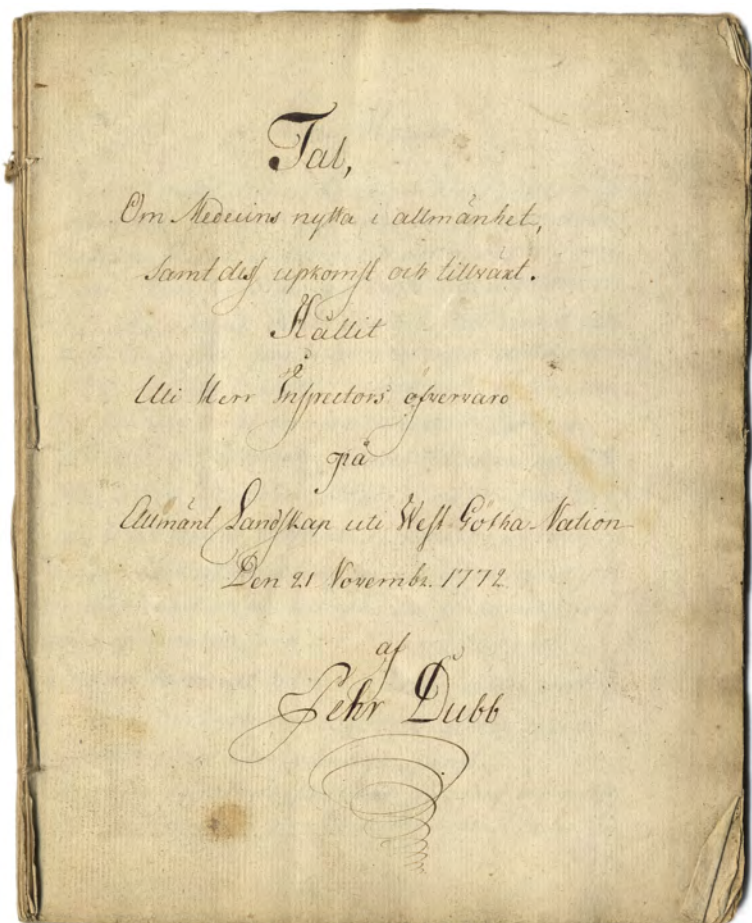
Jag har blivit ombedd att tala om humaniora. Vi känner alla till C.P. Snows beskrivning av de två kulturerna – den humanistiska och den naturvetenskapliga. Alla vi som arbetar inom forskning och högre utbildning är bekanta med den ibland brutala kampen om resurser, där stridslinjerna alltför ofta tycks gå mellan vetenskapsområden. Men det är inte striden jag tänker bära bränsle till.

Den unge Pehr hade nog trivts fint i en modern högskolevärld där disciplinerna står starka. Men jag skulle gärna vilja tro att han skulle överraskats negativt av avståndet mellan ämnen och bristen på samtal dem emellan.

Dubb höll sitt tal bland studenterna på Västgöta nation – en organisation som han kallar ett ”Vittert samhälle”. Med det menar han en sammanlutning för språkliga och intellektuella övningar. Han och hans kamrater levde i en kultur som såg högre studier som bredd och inte främst som specialisering. Man ser detta i hur talet om medicinens nytta inte bara argumenterar för läkekonstens moderna användning utan också hämtar många exempel från historien och litteraturen. Och det visar sig i formen. Dubb påstår sig sakna förmåga att pryda sin lärda framställning med ”lifliga målningar och Zirliga uttryck”. Ändå är det precis detta han gör. Han använder sin språkliga förmåga för att så effektivt som möjligt gynna sitt syfte. Det är en ung naturvetenskapares kampskrift klädd i en välskräddad humanistisk kostym.

Det var inte bättre förr. Det var annorlunda, men det var verkligen inte bättre. I ett avseende kan jag ändå avundas det äldre universitetssystemet. Kunskapen och vetenskapen upplevdes som hel och odelad. På något sätt förstods ”vettenskaperna” (ofta omtalade så i plural) som ett harmoniskt helt – ungefär som Guds skapelse i övrigt. Dessutom bedrevs på Dubbs tid fortfarande den mesta vetenskapen på ett gemensamt språk – latinet – det språk som den göteborgske idéhistorikern Bo Lindberg kallat ”De lärdes modersmål.”²

Jag är litteraturvetare och levde starkt i min disciplinbubbla under flera decennier. Specialiseringen i läroämnena har drivit utvecklingen framåt, men samtidigt kan man bekymra sig över fragmenteringen. För mig öppnades en glugg i disciplinmuren när jag först valdes in i en av Uppsalas tvärvetenskapliga akademier. Det jag dessförinnan hade upplevt av social sammanhållning kring vetenskapliga värden skedde framförallt under vistelser vid graduate colleges i Cambridge. Som ännu re-

Pehr Dubbs tal om medicin, hållet på Västgöta nation i Uppsala i november 1772. Ms UUB, signum U 990 a. Foto: UUB.

lativt ny överbibliotekarie på Carolina Rediviva, med ansvar för vården av mer än 14 hyllmil pappersmedia och ett oändligt antal digitala bytes, är det lärorikt att nu tjäna alla universitetets institutioner. I de mål och strategier jag skrivit för universitetsbiblioteket står att detta "skall vara universitetsgemensamt och svara för hela lärosätets behov av biblioteksstöd".³ För mig är helhetssyn nyckeln.

Igår deltog jag i Uppsala universitets doktorspromotion. Ett anslående frackspektakel förstås med hattar, nationsfanor, medaljer, tal och kanon-skott. Men för några år sedan sa en bekant något som jag tog till mig. Promotionen är ett av de ytterst få tillfällen i Uppsala då de nio fakulteterna framträder tillsammans som en helhet. Och dessutom tillsammans med studenterna. Gemenskapen uttrycks symboliskt förstås, men för mig som renässans- och retorikforskare är symboler livsviktiga.

Jag har blivit ombedd att slå ett slag för humaniora. Det gör jag gärna. Men jag tänker inte ägna ord åt den humanistiska forskningens förmåga att frilägga människans inre drivkrafter. Och inte åt nyttan av språklig förmåga och värdet av vårdad argumentationskonst. Jag tänker inte heller tala om de tolkande vetenskapernas särskilda förutsättningar. Och inte heller om att människan är forskningens yttersta angelägenhet och att humaniora därför är ett fundament. Jag tänker framför allt inte försöka försvara eller sammanjämka de olika vetenskapssyner som ofta leder till konflikt mellan disciplinerna. Den ene kräver objektiv empiri och den andre kräver också rätten till ideologiska perspektiv eller mjuka estetiska förhållningssätt.

Jag vill inte fråga: "Vad är vetenskap?" Istället vill jag fråga "Vad är ett universitet?" I själva ordets etymologi finns betydelsen "helhet, sammanfattning" till och med "riktad mot en punkt". Det är drömmen om helheten som jag stannar inför. Själva poängen med ett universitet är just mötena mellan olika hållningar, åsikter och kunskapssyn. Utan bredd i vetenskaperna blir samtalet inte rikt nog. Och den student som vill ha något mer än ett examensbevis har skäl att söka sig till de stora universitet där det i alla fall finns förutsättningar för det breda samtalet. Att studera är inte bara att hämta upp särskilda kompetenser, det är också att se sammanhang och försöka ana någon form av helhet i mänsklig strävan.

Helt avsiktligt har jag försökt hitta en lite patetisk, uppfordrande stil – lite i Pehr Dubbs anda. Ett hälsosamt universitet kräver mångsidighet. Kanske kan man få låna Dubbs ord om hälsan och applicera formuleringen även på ett lärosäte: "[t]y hvad gagnade oss den största lärdom och sielfva Moguls skatt, om vi intet ägde hälsan; hälsan är ju alt, alt, alt; är ju als intet der intet är hälsan."

Sökandets och tänkandets glädje förenar vetenskaperna. Frågor om disciplinernas skilda nyttor låter sig aldrig besvaras. Som upplysnings-

allt kallare och grymare serent
 ljud minnas viltner bård om
 Doris dalar.

allt mera djupt begrov sig tidens
 tand

på ~~nöta~~ golv i tankens
 Aniara.

Utkast till delar av Aniaras sång 99. Den slutliga texten blev: "Allt mera kallt och fjärran från allt lent i röt minnet i min själ om Doris dalar" samt "Allt mera hårt begrov sig tidens tand [...] på bord och golv i rymdens Aniara." UUB, signum H. Martinson 192. Foto UUB.

man var Dubb utvecklingsoptimist. Låt mig avsluta i en mörkare ton, med några rader ur diktcykeln Aniaras 39:e sång.⁴ En hel del av förarbetena finns på mitt bibliotek, och för mig som textkritiker är den organiska framväxten av ett litterärt verk djupt fascinerande. Genom ständigt experimenterande med ordval, form och stil söker författaren nå fram till en version som känns helgjuten. Det är inte utan att diktaren här kan liknas vid vetenskapsmannen som testar och justerar sina idéer gång på gång innan de kan möta det vetenskapliga samtalets offentlighet.

I konstnärlig form fångar Harry Martinson i Aniara forskningens glädje och människotillvarons tragedi. På rymdskeppet Aniara, evigt på väg bort från en kärnvapenförödd jord, har piloten Isagel i Goptarummet

Sven "Xet" Erixsons omslag från Operans program till uruppförandet till Aniara 1959. Musiken skrevs av Karl-Birger Blomdahl. UUB, signum H.Martinson 163. Foto: UUB.

Originaledition av Aniara i ett unikt bokband utfört av Juhani Roininen, som i dekoren tolkar Miman utifrån Sven Erixsons scenografi till operaföreställningen 1959. Boken har tillhört Nils Bonnier och ingår nu i Uppsala universitetsbiblioteks bokbandssamling. Foto Magnus Hjalmarsson, UUB.

gjort en stor upptäckt om Jenderkurvor. Forskningen om universum är som en lycklig födelse:

Hon skrek av glädje, tryckte till sitt hjärta
den livligt sprattlande ingivelsen
som född av henne lyckligt hade avlats
i kärlek till De stora talens lag.

Jaget i Aniara kan man gärna förstå som humanist, kanske med en anstrykning av konstnär. Han sköter miman på Aniara, miman som är en tåligt sökande datorsläkting, ett förändligat internet, ett sanningsfilter, berättare om fjärran skeenden. Miman är teknik, humaniora och konst på en gång. Mimaskötaren finner att Isagels upptäckt är frisk och bär "formelns hälsa" – ett enastående uttryck, som med poetisk träffsäkerhet

beskriver en känsla som jag är övertygad om att företrädare för de exakta vetenskaperna är välbekanta med. Han och Isagel delar en stund av existentiell forskarglädje:

Och där vi satt och talte med varann
om varje möjlighet som nu stod öppen
om bara ej vi suttit här i rymden
som fångar åt det tomrum där vi föll,
så blev vi båda sorgsna men behöll
den rena tankens lust, den art av glädje
som vi tillsammans kunde stilla dela
den tid vi ännu hade kvar i varat.

Formeln hälsa, sprattlande ingivelser, den rena tankens lust – allt mot en tragisk fond av människans villkor. Skall de riktigt stora uppgifterna lösas krävs allt vad det breda, hälsosamma universitetet förmår.

Noter

1. Manuskript i Uppsala universitetsbibliotek, signum U 990 a. Talet studeras i Lars Burman, *Vältaliga studenter. Studentnationerna i Uppsala som retoriska miljöer 1663-2010*, Acta universitatis upsaliensis, C.Organisation och historia 99 (Uppsala 2013), s. 81-85.
2. Lindberg, Bo, *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige*, Gothenburg Studies in the History of Science and Ideas 5 (Göteborg 1984)
3. <http://www.ub.uu.se/om-biblioteket/mal-och-strategier/>
4. Harry Martinson, *Aniara. En revy om människan i tid och rum* (Stockholm 1956), s. 77.

Tal vid högtidssammankomsten den 25 januari 2014.

Lars Burman är professor i litteraturvetenskap och överbibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek.

